Gintautas Vėlius

Senosios gyvenvietės Neries regioniniame parke bei Kernavės kultūrinio rezervato buferinėje apsaugos zonoje

KKRD Mokslinių tyrimų skyrius kartu su LII bei VU vykdo projektą „Kraštovaizdžio raida archeologijos ir gamtos mokslų duomenimis“. Pagal šį projektą KKRD Mokslinių tyrimų skyrius atlieka 3 mikroregionų – Karmazinų, Grabijolų bei Kernavės – kompleksinius tyrinėjimus. Vadovaujantis projekte numatytų darbų programa, 2009 m. vykdyti tiriamų mikroregionų archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai. Jie atlikti šių vietovių dešiniajame Neries krante, pirmosios bei antrosios viršsalpinės terasos teritorijose. Žvalgomieji tyrinėjimai, kasant 1 m^2 dydžio šurfus, vykdyti visuose Neries slėniuose, pradedant Purvės rėva ties Karmazinų pilkapynu ir baigiant Kernavės kultūrinio rezervato teritorija. Šurfai (iš viso 180) kasti kas 30–50 m, 1–5 eilėmis, priklausomai nuo tiriamo slėnio pločio (1 pav.). Tyrimų medžiaga suskaidyta į 4 dalis pagal tirtų slėnių skaičių ir vietoves: Karmazinai, Bielazariškės, Grabijolai, Kernavė. Pagal minėtą projektą Bielazariškių vietovė priskirta Karmazinų mikroregionui.

Kai kuriose atkarpose tyrinėtų šurfų tinklas yra retesnis arba apsiribota tik viena šurfų linija, kadangi tai sąlygojo konkreti situacija. Pavyzdžiui, Bielazariškių slėnio Š gale yra didelis žvyro telkinys, o dalis teritorijos per žema, apsemiama per pavasarinius potvynius. Taip pat pastebėta, kad gyvenviečių kultūriniai sluoksniai nebūna labai nutolę nuo upės, todėl buvo kasama tik viena šurfų juosta apie 30–60 m atstumu nuo kranto.

Karmazinų vietovėje tyrinėtas slėnis, esantis aukščiau dešiniojo Neries intako – Dūkštos. Slėnis 2 km ilgio, 30–100 m pločio. R slėnio pusėje, ant greta esančių aukštutinių terasų, miške yra Karmazinų pilkapynas. Ištirta 50 šurfų, aplenkiant tik slėnio R dalyje esančias 2 sodybas – apie 200 m ilgio atkarpą. 22 šurfuose aptiktas kultūrinis sluoksnis. Slėnio R gale kultūrinis sluoksnis konstatuotas šurfuose 4–12 ir 16. Šurfuose 1 ir 13 aptikta lipdytinės keramikos. Kultūrinis sluoksnis 5–20 cm storio, storiausias šurfe 12. Pastarajame aptiktas ir cilindro formos verpstuko, pagaminto iš kalkakmenio, fragmentas. Kultūriniame sluoksnyje surasta molio tinko, perdegusių akmenų, lipdytinės keramikos lygiu bei grublėtu paviršiumi. Šurfe 12 aptikta ir ankstyvos apžiestos keramikos, ornamentuotos bangele bei įkartėlių juosta. Pagal keramiką surastos gyvenvietės kultūrinius sluoksnius galima datuoti III–X (?) a. Šufuose 17, 18 ir 22, kastuose toliau į V, aplenkiant esamas sodybas, taip pat aptiktas kultūrinis sluoksnis. Jis intensyviausias šurfe 18, kur buvo iki 35 cm storio. Sluoksnyje gausiai aptikta lipdytinės keramikos lygiu bei grublėtu paviršiumi, molio tinko, gyvulių kaulų, geležies šlako. Šurfe 22 surastos dvi 20 ir 40 cm gylio bei 30 ir 20 cm skersmens stulpavietės. Vidurinėje slėnio dalyje išsiskyrė dar viena šurfų grupė, kurioje konstatuotas kultūrinis sluoksnis. Tai šurfai 24–26. Kultūrinis sluoksnis juose buvo iki 20 cm storio. Šiuose šurfuose aptikta lipdytinės keramikos brūkšniuotu, grublėtu, lygiu ir gludintu paviršiumi, surasta molio tinko, geležies šlako, gyvulių kaulų, geležinis smeigtukas (?) su ąsele bei į ją įverta grandele (šurfas 24). Sprendžiant iš aptiktos brūkšniuotos

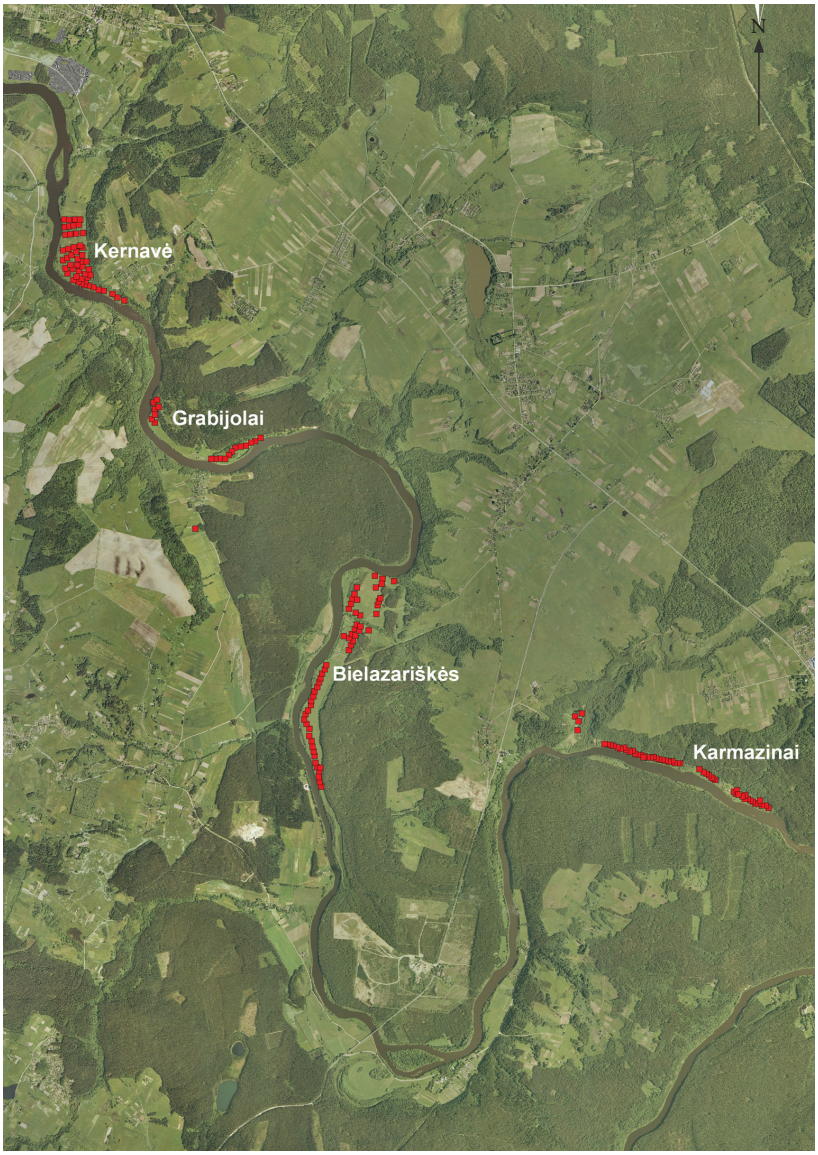

1 pav. 2009 m. tyrinėti mikroregionai ir šurfų vietos. G. Vėliaus brėž.

Fig. 1. The microregions investigated in 2009 and the test pit locations.

keramikos, šioje vietoje būta bent pora šimtų metų ankstesnės gyvenvietės nei R slėnio dalyje. Dar viena šurfų su kultūriniu sluoksniu grupė koncentruojasi slėnio V gale, apie 250 m į R nuo Dūkštos žiočių. Čia kasti šurfai 40, 43, 45–47, kuriuose buvo 10–25 cm storio kultūrinis sluoksnis (storiausias šurfe 45). Sluoksnyje aptikta lipdytinės keramikos brūkšniuotu bei grublėtu paviršiumi, perdegusių akmenų. Taigi panašu, kad beveik visas Karmazinų slėnis buvo apgyvendintas įvairiomis geležies amžiaus epochomis, tik tam tikrose vietose kultūrinis sluoksnis yra sunaikintas. Dar 4 šurfai buvo iškasti dešiniajame Dūkštos krante, tarp Karmazinų neįtvirtintos gyvenvietės, datuojamos III–VI a. (*ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 39–42), ir Karmazinų piliakalnio, vadinamo Viršupiu. Čia tik šurfe 53 aptiktas iki 30 cm storio kultūrinis sluoksnis be radinių. Prie minėtos gyvenvietės dabar esančios sodybos savininkas perdavė darže jo surinktus radinius: 3 molinius dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukus, geležinę tordiruotą lankinės segės kojelę, 6 brūkšniuotas, 70 grublėtų bei 30 vėlyvų apžiestų puodų šukių.

Bielazariškių vietovėje iškasti 57 šurfai, ištirtas 2,54 km ilgio slėnio ruožas, aplenkiant tik patį kaimą (apie 200 m ilgio atkarpa). Neries slėnis šioje vietoje palaipsniui platėja Š kryptimi nuo 30 iki apie 300 m. Vienintelis čia esantis žinomas archeologijos paminklas – į R nuo kaimo esantis netyrinėtas Bielazariškių piliakalnis. 6 šurfuose aptiktas kultūrinis sluoksnis su lipdytine keramika. 2 jų (šurfai 56 ir 57) buvo slėnio P gale. Juose aptiktas 5–10 cm storio kultūrinis sluoksnis buvo be radinių. 600 m į Š nuo šios vietos šurfuose 69–70 konstatuotas iki 30 cm storio kultūrinis sluoksnis. Šurfe 69 gausiai aptikta perdegusio molio iš suardyto židinio liekanų. Šiuose šurfuose surasta lipdytinės keramikos lygiu paviršiumi bei viena ankstyva apžiesta šukė. Dar 2 šurfai su kultūriniu sluoksniu buvo slėnio Š gale (šurfai 105, 108). Juose aptiktas 3–10 cm storio kultūrinis sluoksnis, 4 lipdytinės keramikos fragmentai, vienas iš jų grublėtu paviršiumi. Taigi Bielazariškių vietovėje surastos 3 geležies amžiaus sodybvietės. Pirmosios chronologija neaiški, antroji pagal keramiką datuotina VIII–XII a., trečioji III–VII a. Surasti keramikos fragmentai nedideli, sunkiai identifikuojami, taigi pateiktas datavimas gali būti netikslus.

Grabijolų vietovėje, slėnyje, yra žinoma Grabijolų (Žemaitiškių) neįtvirtinta gyvenvietė, datuojama II–IV a. (*ATL 2000 metais*, V., 2002, p. 35–36), gretimame miške – du Grabijolų pilkapynai. Tyrimų metu nutarta išsiaiškinti, ar nėra kultūrinių sluoksnių slėnyje į R bei į V nuo dabar saugomos gyvenvietės teritorijos. Tam iškasta 19 šurfų: 7 slėnio V gale, 270 m ilgio atkarpoje, ir 12 slėnio R dalyje, 600 m ilgio atkarpoje. Pastarojoje slėnio dalyje 7 šurfuose (šurfai 112–114, 118–121) surastas 3–20 cm storio kultūrinis sluoksnis. Šurfuose 112–113 aptiktos tik kelios smulkios lipdytinės šukelės. Šurfuose 120, 121 sluoksnis buvo intensyvesnis. Jame aptikta perdegusių akmenų, angliukų, šukių brūkšniuotu paviršiumi. Surastas kultūrinis sluoksnis greičiausiai yra žinomos II–IV a. Grabijolų (Žemaitiškių) neįtvirtintos gyvenvietės tęsinys.

Kernavės vietovėje tyrinėtas Pajautos slėnio P galas – 1,2 km ilgio atkarpa. Neries slėnis šioje vietoje platėja link Š nuo 10 iki 250 m. Artimiausias archeologinis paminklas – jau Kernavės kultūrinio rezervato teritorijoje esanti Semeniškių neįtvirtinta gyvenvietė. Šioje vietovėje iškasta 50 šurfų, 15 iš kurių aptiktas geležies amžiaus sodybviečių kultūrinis

sluoksnis. Liko neištirta 300 m ilgio atkarpa iki minėtos gyvenvietės, kadangi dabar čia yra sutvarkyta privati valda. Sprendžiant pagal šurfų su kultūriniu sluoksniu išsidėstymą, aptikta mažiausiai viena arba dvi geležies amžiaus gyvenvietės. Jas skiria 200 m atstumas – magistralinio dujotiekio trasa. Gali būti, kad kultūriniai sluoksniai šioje atkarpoje yra sunaikinti. Šurfai su kultūriniu sluoksniu (šurfai 135–146, 154, 162) koncentruojasi tirto slėnio P gale. Intensyviausias iki 40 cm storio sluoksnis konstatuotas šurfuose 136 ir 137. Čia aptikta brūkšniuotos bei grublėtos keramikos, molio tinko, geležies šlako, gyvulių kaulų, dvigubo nupjauto kūgio formos briaunuoto verpstuko fragmentas (šurfas 136). Pagal keramiką aptiktoji gyvenvietė datuojama II–VI a. Iki 5 cm storio kultūrinis sluoksnis aptiktas ir į Š nuo dujotiekio trasos kastuose šurfuose 169, 173. Šurfe 169 surasta lipdytinė keramika smulki, sunkiai tiksliau datuojama. Artimiausiuose šurfuose 170, 171 taip pat surasta smulkių lipdytinės keramikos fragmentų, geležies šlako. Tai rodo, jog į Š nuo dujotiekio trasos taip pat būta gyvenvietės, tačiau kultūrinis sluoksnis beveik visiškai sunaikintas ariant. Gali būti, jog tai yra slėnio P gale aptiktos gyvenvietės tęsinys.

2009 m. žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai atlikti 4 Neries slėnio vietovėse Karmazinų, Bielaziriškių, Grabijolų bei Kernavės apylinkėse. Bendras tirtų atkarpų ilgis siekia 6,09 km. Čia iš viso iškasta 180 šurfų, 51 iš jų surastas įvairiais geležies amžiaus laikotarpiais datuojamas kultūrinis sluoksnis. Aptikti 7 individualūs radiniai, 443 keramikos fragmentai (62 jų registruoti), surasta geležies lydymo šlako, gyvulių kaulų, titnago nuoskalų.

Pagal atliktų žvalgomųjų archeologinių tyrimų duomenis, išaiškintos mažiausiai 6 naujos geležies amžiaus gyvenvietės. Karmazinuose jos galėjo užimti visą tyrinėtą slėnį. Bialazariškėse lokalizuotos 3 sodybvietės, apie 1 ha ploto kiekviena. Grabijoluose išaiškėjo, kad žinoma gyvenvietė iš tiesų tęsiasi toliau, iki slėnio R galo. Kernavėje visas Pajautos slėnio P galas iki pat dujotiekio bei apie 150 m į Š nuo jo taip pat buvo apgyvendintas.

Old settlements in Neris Regional Park and in the buffer zone of the State Cultural Reserve of Kernavė

The KKRD Scientific Research Department together with the LII and VU is carrying out the ArchaeoLandscapes project 'The Development of the Landscape according to Evidence from Archaeology and the Natural Sciences'. In the framework of this project, the KKRD Scientific Research Department conducted complex investigations of the Karmazinai, Grabijolai, and Kernavė microregions. In accordance with the project's programme, in 2009 field evaluations were conducted on the first and second terraces above the floodplain on the right bank of the Neris in these microregions. The total length of the investigated segments was 6.09 km. 180 test pits (Fig. 1) were excavated, 51 of which containing cultural layers dating to various Iron Age periods. 7 individual finds, 443 ceramic fragments (62 of which were registered), pieces of iron slag, animal bones, and flint debitage were discovered.

According to the data collected during the survey, at least 6 new Iron Age settlements were found. In Karmazinai they may occupy the entire investigated valley. In Bialazariškės 3 farmsteads were located, each about 1 ha in size. The settlement known in Grabijolai actu-

ally extends further to the E end of the valley. In Kernavė the entire S end of the Pajauta valley was also inhabited.

Gintautas Zabiela

Liūdiškių piliakalnio papėdės gyvenvietė

2009 m. lapkričio mėnesį, remiant KPD, Anykščių rajono savivaldybei bei Anykščių regioniniam parkui, vykdyti Liūdiškių piliakalnio papėdės gyvenvietės (Anykščių r., Anykščių sen.) (24540) archeologiniai tyrinėjimai. Tyrinėjimais siekta ištirti keliuko žalojamą papėdės gyvenvietės dalį šalia šios gyvenvietės R kraštą kertančio Anykščių–Molėtų plento, kad ateityje joje piliakalnio lankytojams būtų galima įrengti mašinų stovėjimo aikštelę. 2009 m. į PV nuo šio plento buvo ištirta maždaug pusė tokiai aikštelei reikalingo ploto – 150 m^2 (3 plotai) (1 pav.), rastas iki 1,25 m storio kultūrinis sluoksnis, 30 stulpaviečių, 2 židiniai, 40 individualių radinių, 557 keramikos šukės, 32 kaulai, 25 molio tinko gabaliukai, 73 geležies šlako gabalėliai.

1 pav. Liūdiškių piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrinėjimų suvestinis planas: 1 – objektas; 2 – radinys. A. Janonytės brėž.

Fig. 1. The summary plan of the excavations at the Liūdiškiai hillfort settlement site: 1 – object; 2 – find.

Liūdiškių piliakalnis turi įdomią dvigubą savo pažinimo istoriją, susijusią su dviem skirtingais objektais: tikruoju piliakalniu ir piliakalniu vadinama atskira kalva, kurie dėl panašios geografinės padėties (abu yra šalia minėto plento – seniau – kelio iš Anykščių į Skiemonis) kartais yra taip supainioti, kad juos sunku išskirti. Pirmą kartą Liūdiškių piliakalnis paminėtas 1890 m. „Šalia Anykščių yra *Pilekalnis*. Ar tai tikrai piliakalnis, kunigas Gr., iš kurio apie jį išgirdome, nėra įsitikinęs. Vietos žmonės šiuo vardu vadina kalvą“ (L. R., Piłkalnie, *Wisła*, 1890, t. IV, p. 889). Iš šio teksto neįmanoma pasakyti, kuris tai objektas. Iš XX a. 3 deš. žinių apie Liūdiškių piliakalnį randame VAK medžiagoje: „ant šio kalno ir ant kitų mažesnių prie jo esančių mokiniai rasdavo įvairių senobinių žiedų, auskarų, pinigų ir k.“ (1922 m. gruodžio 3 d. J. Kuprionio pranešimas – *KPC archyvas*, f. 1, a. 1, nr. 39, p. 280), užrašytas padavimas apie supiltus kapus (panašaus laiko Panevėžio I a. kurso mokinės M. Mirauskytės informacija, P. Tarasenkai – *KPC archyvas*, f. 1, a. 1, nr. 39, p. 281, 302). Remdamasis šiais duomenimis P. Tarasenka piliakalnį įrašė į Utenos apskrities piliakalnių sąrašą bei bendrą archeologijos objektų sąrašą.

